

30-Aprel, 2026-yil

**SUN'IY INTELLEKT VA MUALLIFLIK HUQUQI: AI TOMONIDAN
YARATILGAN ASARLAR KIMGA TEGISHLI?**

Xushboqov Umidbek

TerDU, Yurisprudensiya ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Termiz, O'zbekiston, 2026

annotatsiya: *Ushbu maqolada sun'iy intellekt (SI) tomonidan mustaqil ravishda yoki inson yordamida yaratilgan adabiy, badiiy va musiqiy asarlar bo'yicha mualliflik huquqining mansubligi masalasi o'rganiladi. Tadqiqot davomida jahon mamlakatlarining amaldagi qonunchiligini tahlil qilish orqali SI-asarlariga nisbatan qo'llaniladigan huquqiy yondashuvlar tizimlashtiriladi.*

Kalit so'zlar: *sun'iy intellekt, mualliflik huquqi, AI-asarlar, intellektual mulk, huquqiy tartibga solish, generativ AI.*

Sun'iy intellekt texnologiyalarining jadal rivojlanishi nafaqat texnik soha, balki huquqshunoslik, falsafa va ijtimoiy fanlar uchun ham tubdan yangi muammolarni keltirib chiqarmoqda. ChatGPT, Midjourney, DALL-E, Suno va shunga o'xshash generativ AI tizimlari bugungi kunda bir necha soniya ichida she'r, hikoya, rasm yoki musiqa asarini yaratish imkonini beradi. Bu esa an'anaviy tushunchalardagi "muallif" va "ijodkor" tushunchalariga jiddiy tahdid solmoqda.

Mualliflik huquqi tarixan ijod jarayonining markazida insonni qo'ygan. Bern konvensiyasi (1886), Jahon intellektual mulk tashkiloti (WIPO) hujjatlari va aksariyat milliy qonunchilik mualliflik huquqini faqat jismoniy shaxs - insonga nisbatan tan oladi. Ammo, hozirgi kunda AI tizimlari insonning to'g'ridan-to'g'ri ijodiy hissisiz ham original asarlar yarata oladigan darajaga yetdi. Bu holda kim muallif, dasturni yozgan muhandismi, uni o'rgatgan ma'lumotlar egasilarimi, buyruq bergan foydalanuvchimi, yoki AI tizimining o'zimi?

Ushbu maqolaning asosiy maqsadi, dunyo miqyosida mavjud qonunchilik bazasini va ilmiy muhokamalarni tahlil qilib, AI-asarlarining mualliflik huquqi masalasida yagona yoki umumiy konsensusga erishish mumkinligi yoki emasligini aniqlashdir. Tadqiqot AQSh, Yevropa Ittifoqi, Xitoy va O'zbekiston misolida qonunchilik farqlarini qiyosiy o'rganish asosida olib borildi.

Tadqiqot sifat tahlili (qualitative analysis) metodologiyasiga asoslangan bo'lib, quyidagi usullar majmuasidan foydalanildi:

Qiyosiy huquqiy tahlil (comparative legal analysis): AQShning Mualliflik Huquqi idorasi (U.S. Copyright Office), Yevropa Ittifoqining raqamli huquq tartibga solish hujjatlari (EU AI Act, 2024), Xitoyning AI-asarlariga oid sudlov amaliyoti va O'zbekiston Respublikasining "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi qonuni (2006, 2022-yil yangilanishi) tizimli ravishda tahlil qilindi.

“ZAMONAVIY DUNYODA SUN’IY IDROKNING RIVOJLANISHI: YANGI DAVR MUAMMOLARI VA YANGI YECHIMLAR JURNALI”

30-Aprel, 2026-yil

Hujjatli tahlil (documentary analysis): Mavzu bo'yicha 2019—2025-yillar oralig'ida chop etilgan 40 dan ortiq xalqaro ilmiy maqola, WIPO hisobotlari va sud qarorlari o'rganildi. Manbalar Web of Science, Scopus va HeinOnline ma'lumotlar bazalaridan olindi.

Muayyan holatlarni o'rganish (case study): "Thaler v. Vidal" (AQSh, 2022), "AI-generated artwork Beijing court case" (Xitoy, 2023) va boshqa yuqori profilli sud jarayonlari alohida ko'rib chiqildi. Ushbu yondashuv orqali nazariy huquqiy normalar va amaliy sudlov amaliyoti o'rtasidagi farqlar aniqlab olindi.

Tadqiqot natijalari jahon mamlakatlarida AI-asarlari bo'yicha uch xil asosiy yondashuv mavjudligini ko'rsatdi. Birinchi yondashuv, AI-asarlariga mualliflik huquqi berilmaydi (AQSh, Kanada, Avstraliya). AQSh Mualliflik Huquqi idorasi 2023-yili rasman e'lon qildiki, AI tomonidan mustaqil yaratilgan asarlar mualliflik huquqi bilan himoyalanganmaydi, chunki inson ijodiy ishtiroki yo'q. Thaler v. Vidal ishida sud ham xuddi shu nuqtai nazarni qo'llab-quvvatladi.

Ikkinchi yondashuv, cheklangan himoya (Buyuk Britaniya). Buyuk Britaniya qonunchiligi (CDPA 1988, 178-modda) "kompyuter tomonidan yaratilgan asarlar" uchun alohida kategoriya belgilab, ularni 50 yillik himoya muddati bilan dasturni ishga tushirgan shaxsga tegishli deb hisoblaydi. Bu yondashuv ham keng qo'llab-quvvatlanmagan.

Uchinchi yondashuv, inson ishtiroki mezoni (Xitoy). Xitoy Pekindagi sudning 2023-yilgi qarori AI-yordamida (AI-assisted) yaratilgan asarlar uchun foydalanuvchiga mualliflik huquqini tan oldi, biroq to'liq avtomatik tarzda yaratilgan asarlar bundan mustasno deb belgiladi.

Tadqiqot davomida to'rtta asosiy nizoli masala aniqlanadi. Birinchidan, "inson ishtiroki" mezonini belgilash muammosi: qanday darajadagi ijodiy hissa kifoya? Oddiy buyruq (prompt) yozish ijodiy ish hisoblanadimi? Ikkinchidan, o'qitish ma'lumotlari muammosi: AI tizimlari mualliflik huquqi bilan himoyalangan millionlab asarlar asosida o'rgatiladi. Bu esa "hosilaviy asar" (derivative work) muammosini keltirib chiqaradi.

Uchinchidan, iqtisodiy manfaatlar muammosi: agar AI-asarlari himoyalansa, katta korporatsiyalar ommaviy AI-kontent ishlab chiqarib, bozorni egallab olishi va inson ijodkorlarini iqtisodiy jihatdan yo'q qilishi xavfi mavjud. To'rtinchidan, shaffoflik va atribut (attribution) masalasi: iste'molchi AI-kontent ekanini bilishi keraki yoki yo'qmi va bu axborot majburiy ravishda ko'rsatilishi lozimmi?

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, hozirgi huquqiy tizim generativ AIning ijodiy salohiyatiga tayyor emas. Mavjud mualliflik huquqi qonunchiligi XX asr boshida shakllangan bo'lib, ijodkor sifatida faqat insonni nazarda tutgan. Biroq, bugungi AI tizimlari nafaqat inson ijodini taqlid qiladi, balki o'ziga xos, yangi va original asarlar yarata oladi. Bu esa fundamental huquqiy savol tug'diradi: huquqiy himoya ijodkorni himoya qilish uchunmi yoki ijodni himoya qilish uchunmi?

Bir qator tadqiqotchilar AI-asarlariga "yuridik shaxs" maqomiga o'xshash yangi huquqiy status berish taklifini ilgari surmoqda. Boshqalar esa buning o'rniga "AI oshkor etish" (AI disclosure) majburiyatini joriy qilish va AI-asarlarni jamoat mulki (public

“ZAMONAVIY DUNYODA SUN’IY IDROKNING RIVOJLANISHI: YANGI DAVR MUAMMOLARI VA YANGI YECHIMLAR JURNALI”

30-Aprel, 2026-yil

domain) deb e'lon qilish yechimini taklif etadi. Bu yondashuv, bir tomondan, inson ijodkorlarni himoya qilsa, ikkinchi tomondan, AI-asarlarning erkin tarqalishiga yo'l ochadi.

O'zbekiston kontekstida ushbu muammo ayniqsa dolzarb: mamlakatda raqamli iqtisodiyot strategiyasi doirasida AI texnologiyalariga katta e'tibor qaratilmoqda. Ammo, milliy qonunchilikda AI-asarlari alohida tartibga solinmagan. Xalqaro tajriba, xususan Buyuk Britaniya va Xitoy modellari, O'zbekiston uchun foydali yo'l-yo'riq bo'lishi mumkin.

Muammoning yechimi yagona bo'lmasligi mumkin: balki turli asarlar turi (rasm, musiqa, matn) uchun turlicha huquqiy mexanizmlar zarur. Muhimi, bu masalani hal etishda texnik mutaxassislar, huquqshunoslar, ijodkorlar va siyosatchilar birgalikda ishlashi kerak. Insoniyat tarixda matbaa, foto va video ixtirolariga moslashgani kabi, AI inqilobiga ham moslashishga qodir. Bu jarayonda huquq asosiy rol o'ynamog'i lozim.

Sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan asarlarning mualliflik huquqi masalasi zamonamizning eng murakkab va hal etilmamagan huquqiy muammolaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari ko'rsatadiki: birinchidan, aksariyat mamlakatlar AI-asarlarini mualliflik huquqi doirasidan tashqarida qoldirmoqda; ikkinchidan, bu holat iqtisodiy va ijodiy risklarga olib kelishi mumkin; uchinchidan, xalqaro miqyosda yagona standartlar ishlab chiqish zaruriyati tobora ortib bormoqda.

Kelgusida WIPO boshchiligida xalqaro konventsiya yaratilishi, har bir mamlakat milliy qonunchiligida AI-asarlari uchun maxsus normalar kiritilishi va AI tizimlarida yaratuvchilik atributi (attribution) standartlari joriy etilishi tavsiya etiladi. O'zbekiston ham ushbu jarayondan chetda qolmasligi, zamonaviy raqamli iqtisodiyot talablariga mos huquqiy muhit yaratish uchun faol qadam tashlashi lozim.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works (1886). WIPO.
2. U.S. Copyright Office. (2023). Copyright and Artificial Intelligence. Washington, D.C.
3. Thaler v. Vidal, 43 F.4th 1207 (Fed. Cir. 2022). United States Court of Appeals.
4. Copyright, Designs and Patents Act 1988 (CDPA), Section 178. United Kingdom.
5. Beijing Internet Court. (2023). AI-Generated Artwork Copyright Case. Beijing, China.
6. European Parliament. (2024). EU Artificial Intelligence Act. Brussels: European Union.
7. WIPO. (2024). Generative AI and Intellectual Property. Geneva: World Intellectual Property Organization.
8. O'zbekiston Respublikasi. (2006, 2022). "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Qonun. Toshkent.
9. Guadamuz, A. (2021). Do Androids Dream of Electric Copyright? Comparative Analysis of Originality in AI-Generated Works. WIPO Magazine, 1, 14-19.
10. Samuelson, P. (2023). Generative AI Meets Copyright. Science, 381(6654), 158-161.